

власнику політичні «меседжі», медійники почали інтенсивно експлуатувати гострі соціальні теми.

Отже, за відносно короткий історичний період поняття «національна ідея» пройшло в Україні доволі непростий шлях якісних змін, що знайшло відображення в центральних та регіональних українських ЗМІ. Її презентація в медіа була зумовлена як політичною кон'юктурою, так і зростаючими, бодай і повільно, вимогами громадянського суспільства, найактивнішої його частини. Переломним тут стали події Революції Гідності та початок російської військової агресії проти України, які радикально змінили ставлення людей до всього національного. Воно отримало шанс краще «приживатися» у ЗМІ, а найперше – в уявленнях і переконаннях громадян.

Джерела та література

1. 1 грудня Україна проголосувала за незалежність. URL: <https://youtube.com/watch?v=sIZCKPsuyi8&feature=share> (дата звернення: 11.07.2022).
2. Без води та з молитвами: як кияни голосували за незалежність України. URL: <https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fvechirniy.kyiv.ua> (дата звернення: 19.08.2022).
3. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? *Націоналізм: Антологія*. 3-тє вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: ВД «Простір», «Смоло-скуп», 2010. С. 453–476.
4. Салют, державо! Світ вітає Україну. *Голос України*. № 235. 1991. 6 грудня.

УКРАЇНСЬКИЙ РОЗМОВНИЙ КЛУБ У ДОНЕЦЬКУ ЯК ФОРМА ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЦІ РУСИФІКАЦІЇ (2012–2013 рр.)

Стуканов Сергій

Висвітлюється заснування та діяльність у Донецьку Українського розмовного клубу (2012–2013 роки), який став оригінальною формою відповіді суспільства на політику русифікації. Аналізується склад учасників, формат роботи, концепція та план перетворення на повноцінний центр українського життя в Донецьку. З'ясовуються сильні та слабкі сторони ініціативи, а також її історичне та практичне значення.

Ключові слова: Український розмовний клуб, УРК, Донецьк.

Російська окупація окремих східних та південних районів України, що триває, а також спроби Росії знищити українську історичну пам'ять на цих територіях, представивши їх як «споконвіку російські», актуалізує розвідку та дослідження їхньої української ідентичності. Чільне місце у цьому сенсі має бути

відведене вивченню українських громадських рухів та організацій, що діяли за часів незалежності і ставили собі на меті дерусифікацію краю, відродження історичної пам'яті, включення сходу та півдня до українського культурного контексту. Пропоновані тези покликані започаткувати наукове вивчення діяльності українських розмовних клубів, які функціонували в Донецьку, Одесі й низці інших міст сходу та півдня України наприкінці 2012 – у 2013 рр.

Наукових праць, що висвітлюють цю тему, наразі немає; ця розвідка започаткує наукове вивчення проблеми. Що стосується джерельної бази, то вона містить кілька типів джерел: 1) публіцистичні статті та замітки, а також інтерв'ю з організаторами клубів; 2) сторінки клубів у соціальних мережах «ВКонтакте» й «Facebook», які зберігають інформацію про їхню діяльність. Ще дві групи джерел (і то – найцінніші) є доступними автору завдяки тому, що він був засновником і керівником клубу в Донецьку і координатором мережі клубів. Йдеться про 3) чати і приватне листування автора з десятками осіб, причетних до мережі; а також 4) електронні документи, що збереглися на комп'ютері автора. Перелічені джерела дають змогу детально відтворити історію Українського розмовного клубу в Донецьку та подати в загальних рисах історію інших клубів. Автор свідомий того, що його причетність до роботи клубу є водночас і перевагою для дослідження (бо дає змогу подати історію безпосередньо), і завадою (бо так чи так вносить суб'єктивізм); втім, ретельне опертя на джерела здатне мінімізувати ризики.

Заснування донецького клубу 20 грудня 2012 р. слід розглядати в контексті реакції громадянського суспільства на ухвалений русифікаційний закон «Про засади державної мовної політики». Крім нетривалих масових акцій протесту, що відомі як Мовний Майдан, рух на захист мови вилився в низку конструктивних дій та форм. Позаяк влада проводила антиукраїнську політику, то наголос було зроблено на залучення громадян. Так постала, приміром, ініціатива «Безкоштовні курси української мови» тощо. Рух добровольців «Простір свободи» також активно включився в роботу, й автор, будучи на той момент співкоординатором руху, очолив проєкт «Український мовний простір». У межах проєкту було підготовлено і поширено рекомендації, як підтримати мову на персональному рівні [1]. Крім того, було ініційовано створення Українського розмовного клубу в Донецьку, який став взірцем для активістів в інших містах.

Донецький клуб виник не на порожньому місці – він виріс на ґрунті патріотичного середовища, що вже існувало у місті. Традиції національного руху у регіоні сягають часів Перебудови. Варто згадати, до прикладу, засноване інтелігенцією Товариство української мови, що активно діяло в 1989–1996 рр. [6, 12], а також Історико-краєзнавче товариство «Курінь», утворене на історичному факультеті ДонНУ нащадками кубанських козаків Дмитром Білим і Вадимом Задунайським (1990–1994 рр.) [2, 25]. Наступне покоління студентів-істориків під

проводом Юрія Матушака ініціювало в 2006 р. організацію «Поштовх», до якої був безпосередньо причетний і автор дослідження (як співзасновник та керівник Контрольно-ревізійної комісії). Отже, Український розмовний клуб цілком вписувався в означену тяглість і був її безпосереднім продовженням.

Ідея клубу, що визріла восени 2012 р., спиралася на концепцію появи в містах сходу та півдня «осередків українського сенсоутворення», обґрунтовану філософом Романом Кісем [14; 3, 27]. Свою візію автор розвідки виклав невдовзі після заснування клубу в програмній публікації, де сформулював його завдання: не відкидаючи дидактичної та просвітницької функцій, клуб, однак, не повинен був замикатися на вузькопатріотичній тематиці [15]. Згодом в інтерв'ю Громадському радіо (2017) автор уточнив, що прагнув «залучати широке коло пересічних донеччан, в тому числі тих, які не цікавилися питаннями ідентичності... Тому завдання полягало не в тому, щоб говорити про українську пісню, вишиванку, тужливу історію, яку неможливо читати без брому, а навпаки – максимально розширити коло тем...» [16]. Те, що мета була реалізована, засвідчила активна відвідувачка клубу Дар'я Куренная, описуючи похід на другу зустріч: «Хвилювалася, щоб не потрапити до кола політичних фанатиків. Усі страхи щезли, щойно преступила поріг (...). Тут немає нудних правил і повчань, а нові знання отримуються через гру. Щовівторка – нова тема, емоції, враження» [4].

Найактивніший період роботи клубу тривав 5 місяців (від грудня 2012 р. до травня 2013 р.), впродовж яких було проведено 20 щотижневих зустрічей, а також кілька додаткових подій. Засідання проходили в Обласній бібліотеці для юнацтва, яка безоплатно надала приміщення. Команда організаторів складалася з кількох осіб, яких згуртував автор цієї розвідки. Будучи на той момент членом політичної партії «Демократичний альянс», він залучив до підготовки засідань представників молодіжної організації партії (утім, її причетність до УРК свідомо не афішувалась, адже політизація могла зашкодити клубу): зокрема, на старті помітну роль зіграв Євген Семехін, а впродовж січня–березня себе проявили Ігор Гулай, Катерина Смирнова і Христина Мащенська. Крім них, до команди ввійшли вчителька української мови Олександра Савченко і студентка-філологиня Марія Сурженко. Позаяк клуб працював на громадських засадах, то склад організаторів періодично оновлювався через життєві обставини активістів. Перша ротація відбулася в квітні: замість більшості названих осіб в роботу включились Євгенія Рахматова, Маргарита Книш і Анастасія Бойко (студентки того ж таки філологічного факультету ДонНУ).

Клуб практикував два типи зустрічей. Дві третини із них провів автор розвідки; проте нерідко в ролі хедлайнерів виступали запрошені спікери (як-от філософ Дмитро Білько, політологи Олег Саакян та Станіслав Федорчук, акторка Ганна Насадюк, а також психологи, художники тощо). У рамках клубу відбува-

лися тренінги й майстер-класи, перегляд короткометражних стрічок і, звичайно ж, дискусії. Обговорювали книжки, екологічні питання, кіно, стосунки чоловіків і жінок і безліч інших проблем. Кількість учасників коливалася від дев'яти (стартова зустріч) до понад п'ятдесяти; у середньому приходило 30 осіб. Відносно більшість становила молодь до 30 років, проте на загаль клуб мав дуже строкатий склад (зокрема, неодноразово бували й учасники згаданого раніше «Куреня» – Дмитро Білий та Анатолій Луцюк). Загалом протягом 10 місяців роботи клубу участь у засіданнях у бібліотеці та інших заходах взяли понад 800 осіб.

Що стосується інших подій, то найперше до них належали гуртові походи в кіно на фільми українського виробництва, покликані «підтримати гривнею» українського виробника і продемонструвати попит на українське кіно у Донецьку. Проте невдовзі клуб засвідчив потенціал до перетворення на повноцінний центр із розгалуженою структурою. Наприкінці січня автор поділився з командою відповідними планами. Поточний формат засідань у бібліотеці було кваліфіковано як розважальний та орієнтований переважно на молодь. Крім нього пропонувалося започаткувати іще три напрями: «2) серйозні дискусії, лекції і круглі столи; 3) творчі майстерні (література, поезія, театр – з претензією на видання часопису раз кілька місяців); 4) кіноклуб...» [10]; згодом до плану додався і п'ятий підвид – дитячий клуб. Передбачалося, що кожен із напрямів працюватиме на громадських засадах, а, відтак, потребуватиме свого координатора та безкоштовне приміщення. На практиці через брак ресурсів вдалося реалізувати лише частину плану.

Першим під орудою Марії Сурженко у квітні стартував кіноклуб, який започаткував роботу над короткометражним відео. Водночас автор зосередився на запускові дискусійного напрямку – Філософічних бесід, до координації яких зголосився учасник клубу філософ Павло Кудя. Третім напрямом став спортивний – так звана Руханка. Позаяк у Донецьку досить рано прийшло тепло, то й Руханку, й Філософічні бесіди – щоб не гаяти час на пошук приміщення – було вирішено проводити просто неба. Спортивні зустрічі відбувалися на вихідних біля міського ставка № 2 (їх ведучим став Володимир Бондарев, який невдовзі зробив акцент на заняттях з йоги); а Філософічні бесіди – в альтанці у парку Галявина казок. Починаючи з другої половини травня, ці два напрями становили основу діяльності клубу. На той момент організатори регулярних засідань у бібліотеці відчували виснаження; крім того, з приходом тепла спостерігався істотний спад відвідуваності, тож було ухвалене рішення зробити перерву до осені [11].

Другий сезон Українського розмовного клубу, що стартував восени, видався менш успішним і менш тривалим, ніж перший. У вересні автор із головою занурився у викладацьку діяльність, тож не мав змоги щотижня модерувати засідання. Через це 18 вересня він зібрав у приміщенні бібліотеки близько 15 осіб з-поміж активістів та запропонував утворити 3–4 команди по 2–3 особи, які раз на місяць

по черзі готували б й проводили зустрічі УРК [12]. У підсумку протягом вересня–жовтня відбулося 4 засідання. Досвід засвідчив, що без виразного лідерства децентралізованій структурі забракло ентузіазму та організованості. 30 жовтня у листі до Дар’ї Куренної автор писав: «Часу займатися серйозно не маю, а люди не виявили зацікавлення... Клуб діє. Є ідеї – давайте зустрічатись» [13]. Утім, невдовзі більшість постійних учасників клубу переключилася на роботу донецького Євромайдану, тож УРК був поставлений на безстрокову павзу.

Резюмуючи, доходимо висновків:

1. Український розмовний клуб у Донецьку постав на ґрунті не дуже численного, але проактивного українського середовища і став наступником організацій, які діяли в місті у попередні роки, у такий спосіб засвідчивши тяглість національно-демократичного руху.

2. У межах мільйонного міста клуб не був масовим явищем, проте його значення полягало не так у статистичній, як у символічній вазі. УРК довів наявність попиту на українську мову у місті й показав, що український рух може набирати сучасних і привабливих форм. «Сам факт існування клубу, – зазначала одна з організаторок клубу Катерина Смирнова, – може служити нагадуванням про те, що за образом Донецька як російськомовного міста існувала значно складніша культурна реальність» [7].

3. Майже протягом року Український розмовний клуб відігравав роль центру, довкола якого гуртувалися патріотичні донеччани, представники різних поколінь і середовищ. Водночас, завдяки філософії інклюзивності, УРК був максимально відкритим для залучення (й лагідної українізації) російськомовних містян.

4. Сформоване клубом середовище продовжило контактувати під час подій Революції Гідності. «Мало не з десятків [учасників Євромайдану] вже були знайомі поміж собою завдяки клубу, – писав Олександр Михайленко. – Це було важливо, бо створювало атмосферу довіри (...). Так аполітичні розмови волонтерів посприяли політичній активності» [8]. Подібного висновку дійшов і Олексій Золотаренко: «Незважаючи на нетривалість і плінність учасників, ця форма комунікації дозволила проявити активних людей і згуртувати у листопаді–грудні 2013 року частину молоді на донецькому Євромайдані» [9].

5. Клуб, що стартував як майданчик для щотижневих зустрічей, мав амбіції перерости у повноцінний центр українського життя з розгалуженою структурою та кількома напрямками діяльності. Дещо вдалося реалізувати, як-от запустити Філософічні бесіди й Руханку. Слабким місцем, однак, був брак досвіду з пошуку грантів і фінансування. Хоча організатори принаймні двічі обговорювали це питання, до справи так і не дійшло. Ставка суто на волонтерство драматично узалежнила структуру від мотивації та життєвих обставин учасників, передусім керівника клубу Сергія Стуканова. Спроба вибудувати децентралізовану самодостатню систему не була успішною.

6. Формат, винайдений у Донецьку, виявився привабливим для інших міст сходу та півдня України і засвідчив свою життєздатність. Взоруючи на донецький досвід, вже 6 січня 2013 р. започаткував роботу Український розмовний клуб в Одесі [5, 7] (який існує аж дотепер); протягом кількох місяців працювали подібні клуби у Нікополі, Краматорську та Горлівці, що виникли з власної ініціативи місцевих активістів. Вивчення їхньої історії є одним із найближчих завдань автора розвідки.

7. Досвід донецького й інших українських розмовних клубів, що діяли в 2012–2013 рр., може і має бути використаний після звільнення тимчасово окупованих територій сходу та півдня України.

Джерела та література

1. Дев'ять способів захистити українську мову. Починай прямо зараз. *Texty.org.ua*. 2012. 26 грудня. URL: https://texty.org.ua/fragments/42039/Devjat_sposobiv_zahystyty_ukrajinsku_movu_Pochynaj_pramo-42039/
2. Задунайський В. Дещо про моє молодецьке козакування. *Спогади про молодіжний козацько-просвітницький рух на Донеччині (1984–2009 рр.)*. Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія», 2010. С. 10–51.
3. Кісь Р. Фінал Третього Риму. Книга друга. Остеронь Азіопі. Львів: Літопис, 2007. 506 с.
4. Куренная Д. Клуб любителів поговорити. *Голос України*. 2013. 20 квітня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/52378>
5. Лащенко С. Розмовні клуби південного сходу. Чи приєднається Крим? *Кримська світлиця*. 2013. 9 квітня. С. 7.
6. Ми йдемо! [Нариси з історії Донецького обласного товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка – першої масової національно-демократичної громадської організації Донеччини]. *Укр. культуролог. журн. «Схід»* / В. Білецький та ін. Донецьк: [Б. в.]. 1998. 223 с.
7. Інтерв'ю з Катериною Смирновою від 31 січня 2021 року: [Анкета, заповнена Катериною Смирновою в письмовій формі].
8. Інтерв'ю з Олександром Михайленком від 5 лютого 2021 року: [Анкета, заповнена Олександром Михайленком у письмовій формі].
9. Інтерв'ю з Олексієм Золотаренком від 31 січня 2021 року: [Анкета, заповнена Олексієм Золотаренком у письмовій формі].
10. Планування зустрічей: [Закритий чат організаторів донецького УРК в ВКонтакті]. Повідомлення Сергія Стуканова від 1 лютого 2013 р.
11. Планування зустрічей: [Закритий чат організаторів донецького УРК в ВКонтакті]. Повідомлення Сергія Стуканова від 6 травня 2013 р.
12. Поновлення роботи УРК: [Закритий чат організаторів донецького УРК в ВКонтакті]. Повідомлення Сергія Стуканова від 16 вересня 2013 р.

13. Приватне листування Сергія Стуканова в ВКонтакті з Дар'єю Куренною. Повідомлення Сергія Стуканова від 31 жовтня 2013 р.
14. Стуканов Сергій: «До нас приходять люди, які до цього українською не розмовляли!» / автор Олександр Кисельов; інтерв'ю з Сергієм Стукановим. *Гурт*. 2013. 3 липня. URL: <https://www.gurt.org.ua/interviews/18595/>
15. Стуканов С. На сході України започатковано мережу Українських розмовних клубів. *Gazeta.ua*. 2013. 9 січня. URL: https://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_na-shodi-ukrayini-zapochatkovano-merezhu-ukrayinskih-rozmovnih-klubiv/475981
16. Український розмовний клуб Донецька: Ми намагалися уникнути звинувачень у націоналізмі / ведучий Михайло Кукін; інтерв'ю з Сергієм Стукановим і Володимиром Бондарєвим. *Громадське радіо*. 2017. 21 грудня. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/ukrayinsky-rozmovnyy-klub-donetska-my-namagalysya-unyknuty-zvynuvachen-u-nacionalizmi>

ЄВРОМАЙДАН У М. БЕРДЯНСЬК (ЛИСТОПАД 2013 – СІЧЕНЬ 2014 РР.)

Тоцька Софія

У статті охарактеризовано події Євромайдану у м. Бердянськ (листопад 2013 – початок січня 2014 рр.) Встановлено хронологічну послідовність подій Євромайдану. Дослідження ґрунтуються на основі опитувань учасників Майдану з м. Бердянськ.

Ключові слова: *Європейська інтеграція, Майдан, Революція Гідності, мітинги, Євромайдан, Бердянськ.*

На сучасному етапі розвитку історичної науки актуальним є вивчення подій Революції Гідності та Євромайдану у Бердянську як складової частини загальнонаціонального явища. Важливим є дослідження питання Революції Гідності у Запорізькій області. Актуальність досліджуваної теми полягає у розумінні та сприйнятті важливості спільної боротьби українців проти режиму В. Януковича за вступ до ЄС.

У другій половині листопада 2013 р. студенти Бердянського державного педагогічного університету починають активно реагувати на події київського Майдану. У соціальних мережах «Вконтакті» та «Фейсбук» створюються групи, де учасники мітингів залучали свідоме населення м. Бердянська до протестів та підтримки Європейського Союзу [1].

28 листопада 2013 р. відбулися збори Євромайдану щодо підтримки вступу України до ЄС. Мітингувальники вийшли з прапорами України та ЄС, тримали плакати «Бердянськ – до Європи», «Схід і Захід разом». На акцію проти зупи-